

Ára: 600 Ft

SOMMAIRE

- Zvara, Edina: Les livres de Pál Ceglédi Szabó, évêque protestant de Transdanubie 293
Ujvári, Hedvig: De Lloyd à Lloyd. La plume de *Ungarischer Lloyd* (1867–1876) dans la
presse de langue allemande de Hongrie 319
Kereszty, Orsolya: A l'histoire de l'activité de la revue *Femme et Société* (1907–1913) 334
Szűnyi, Éva: La bibliothèque nationale de journaux et l'accueil de la revue *Femme et Société* dans le
Musée 352
Lengyel, András: Un éditeur hongrois de Vienne : Julius Fischer-Verlag 360
- ### CONTRIBUTIONS HISTORIQUES
- Szilágyi, Emőke Rita: Johannes de Kupferberg, professeur de l'Academia Istropolitana 375
Monok, István: Quelques remarques de la postérité de l'édition de Nilus de Honter 381
Lengyel, András: Jusqu'à quand: Viktor Cihárfokry était-il secrétaire de la rédaction de la
revue "A Héj" (La Semaine) 383
Frisváldszky, János, père: La première collection d'inscriptions romaines,
publiée à Kolozsvár 385

CHRONIQUES

- Buda, Attila: Quelques pensées au sujet de la bibliographie de presse de Lidia Wendelin,
Mme Ferenczy et d'un groupe de source spécial 399

REVUE

- Széchenyi Ágnes: L'élegzavétel: Válasz 1946–1949 (Souffle, Réponse) Bp. 2009. 403
(Soltész, Márton) 406
Pumpřla, Václav: Knihopisný slovník českých, slovenských a cizích autorů 16–18 století,
Praha, 2010. (Kovács, Eszter) 407
Édition et diffusion de *l'Imitation de Jésus-Christ* (1460–1800) Études et catalogue
collectif des fonds conservés à la bibliothèque Saint-Genève, à la Bibliothèque
nationale de France, à la bibliothèque Mazzaire, et à la bibliothèque de Sorbonne.
Sous la direction de Martine Delaveau et Yann Sorbet, avec la collaboration de
Frédéric Barbier, Hélène Deléplaine, Pierre Antoine Fabre, Martine Lefèvre,
Philippe Martin, Jean-Dominique Meillon, Véronique Meyer, Mario Ogliaro,
Fabienne Queyroux, Nathalie Rollet-Bricklin, Paris, 2011 (*Monok, István*) 410
Szabó Lilla: L'art du livre hongrois en Slovaquie, 1918–1945. Somorja/Samorin 2011.
(Buda, Attila) 412
Primus Truber: 1508–1586. Der slowenische Reformator und Württemberg. Hrsg.: Sönke
Lorenz, Anton Schündling, Wilfried Seizler, Stuttgart, 2011 (*Monok, István*) 415
Emődí András: Mémoires de la reliure de Nagyvárad de la deuxième moitié du 18e siècle.
Nagyvárad, 2011. (*Rozsondat, Marianna*) 415

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

KÖNYV-
ÉSSAUTÓTÖRTÉNETI
FOLYÓIRAT

REVUE
POUR L'HISTOIRE DU LIVRE
ET DE LA PRESSE

128. ÉVFOLYAM 2012

3

„Baross u. 23., Klinikai”, a halál oka „agydagaganat”. Nevét, paradox módon, a Julius Fischer Verlag őrzi meg, amely a magyar irodalom- és művelődéstörténet kicsiny, de fontos intézménye volt néhány éven át.

ANDRÁS LENGYEL

Un éditeur hongrois de Vienne: Julius Fischer Verlag

Après la décomposition de la Monarchie Austro-Hongroise (1918) et les révolutions suivant (1918/19), la culture hongroise a connu de conditions radicalement différents. Un des signes de ce changement est le fait, que non seulement de grands blocs ethniques ont été détachés du pays, et sont devenus minorités d'un état successeur mais en même temps une émigration politique importante s'est formée. Une des scènes les plus importantes est devenu la capitale autrichienne, Vienne, où, dans un certain temps, la majorité des émigrés menaient leur vie, formant une vie culturelle féconde. (Cette émigration, un certain temps avait pourvu non seulement ses propres cercles, mais également les Hongrois des États successeurs en littérature hongroise. L'éditeur Julius Fischer Verlag était une des petites mais importantes firmes dans les années 1920. Le propriétaire en était Gyula Gömöri (1885–1937), qui, avait employé la variante allemandisée de son nom original (Gyula Fischer). Le grand mérite de l'éditeur c'est la publication de plusieurs ouvrages des auteurs de la littérature de l'avant-garde hongroise (Lajos Kassák, László Moholy-Nagy, Tibor Déry, Mátyas György, Ervin Sinkó etc.) L'étude présente l'histoire du Julius Fischer Verlag, retraçant sa carrière et y ajoutant la liste des livres parus.

KÖZLEMÉNYEK

Johannes de Kupferberg, az Academia Istropolitana tanára. Klaniczay Tibornak a pozsonyi egyetemről szóló legfontosabb tanulmánya több mint húsz évvel ezelőtt látott napvilágot.¹ Több alkalommal is megpróbálta a Mátyas korabeli egyetemről és a Vitéz körüli tudósok contuberniumáról szóló tudásmorzskákat összegyűjteni, ám a legtöbb hasonló témájú írása csak halála után jelent meg.² Ez természetesen nem azt jelenti, hogy e tanulmányok befejezetlenek volnának, inkább úgy fogalmaznánk: nyitva hagytak számos kérdést, megoldatlan problémát az utódok számára.

Az Academia Istropolitana ügye a mai napig zavarbaejtően feldolgozatlan és tisztázatlan. Ez nem csak annak köszönhető, hogy az egyetem matrikulái és akit elveszték; a feldolgozásba bevonandó források rendezetlenségének legalább ilyen meghatározó szerepet kell tulajdonítanunk. Jellemző az is, hogy a téma kutatói már szinte a kezdetektől fogva a bécsi egyetemnek (mint a pozsonyi egyetem sorozójának) az akit hívták segítségül további adatok felderítése végett. Így derült fény például arra, hogy Vitéz 1471 nyarán a bécsi teológiai karhoz fordult segítségért, hogy Matthias Grueber de Meidling és Laurencius de Krumpach, azaz Krumpach Lőrinc gyorsított eljárással végezhesék el teológiai tanulmányaikat, illetve Krumpach kötelező előadásait már a pozsonyi egyetemen tarthassa.³

Az egyetemi akták kutatásában nagy fellendülést hozott Paul Uiblein kezdeményezése, a bécsi egyetemi levéltári források kiadásának és közreadásának megkezdése. Az *Acta Facultatis Artium* (a továbbiakban: AFA.) első kötete, mely az 1365–1416 közti korszakot dolgozta fel, már 1968 óta rendelkezésre állt a kutatók szélesebb körének, ám ez a pozsonyi egyetem kutatásában korai volta miatt kevésbé volt hasznosítható.⁴ Az 1416–1555 közti korszak anyagát feldolgozó kötetek csak

¹ KLANICZAY Tibor: *Egyetem Magyarországon. Mátyas korban* = Irodalomtörténeti Közlemények (94.) 1990. 575–612. Halála után a kiadatlan írásai közt (!), a postumus kötetben ismét megjelent; jelen tanulmányban ezt a szövegközlést idézem, I. Uő: *Sítus, nemzer és civilizáció*. Vál. és szerk.: KLANICZAY Gábor, KÖSZEGHY Péter. Bp. 2001. Balassi Kiadó, 105–156. /Régi Magyar Könyvtár Tanulmányok 4./

² KLANICZAY Tibor: *A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete*. Szerk.: JANKOVICS József. Bp. 1993. /Humanizmus és Reformáció 20./ Megjelent azonban még életében a következő cikke, ám ebben nem ejt szót a pozsonyi tanárokról: KLANICZAY Tibor: *Egyetem és politika a magyar középkorban*. In: *Eszmélet-téneti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk.: SZÉKELY György. Bp. 1984. Akadémiai Kiadó, 35–44.

³ Klaniczay Császár Mihály kiadását idézi, aki a teológiai fakultás aktáiból közötti válogatást, I. CSÁSZÁR Mihály: *Az Academia Istropolitana. Mátyas király pozsonyi egyeteme, Oklevéltárral*. Pozsony, 1914. Eder István Könyvnyomdája, 115–117. A teológiai fakultás aktáinak teljes kiadását Paul Uibleinnek köszönhetjük, benne Vitéz és a teológiai kar leveleivel, I. UIBLEIN, Paul: *Die Akten der Theologischen Fakultät der Universität Wien*. 2. Wien, 1978. Verband der Wissenschaftlichen Gesellschaften Österreich, 148, 293–297.

⁴ *Acta Facultatis Artium Universitatis Vindobonensis 1385–1416*. I. Hrgsg.: Paul UIBLEIN. Graz–Köln, 1968. Böhlau.

2007-ben, digitális kiadványban, *Wiener Artistenregister* sorozatcímmel láttak napvilágot Thomas Maisel és Ingrid Matschinigg gondozásában.⁵ Az akták tartalmazzák a vizsgák (Determinatio)⁶ időpontjait, a vizsgákra bocsátottak és a vizsgázatok névsorát, valamint az előadások (Vorlesungen) címét és előadóját. A szöveg gondozói dicsérik, hogy minden egyes diák és tanár nevével szerepel az első említésnél a további említések sorszáma is, illetve a későbbi említésnél az első szereplés helye, így a nevez standardizálása nélkül sikerült áttekinthetővé és könnyen kereshetővé tenni az adatbázist.

Klanciczay Tibor, miután a pozsonyi egyetem jól ismert tanárait felsorolta, még két nevet említett: „Szászszalékos bizonyossággal már csupán két további tanárt nevezhetünk meg: Johannes de Cracovia, »magister artium, eiusdem facultatis decanatus (sic!) és Johannes de Kupferberg »artium facultatis magister«-t. Egyikük életéről és munkásságáról sem tudunk semmi közelebbit, nevüket csupán két 1470. június 26-án kiadott oklevélből ismerjük, ahol mint tanúk szerepelnek. Johannes de Wep és Michael de Kermend pozsonyi kanonokokkal együtt”⁷ – s ehhez két levéltári fondot idézett.⁸ Klanciczay óta e két név ismét a feledés homályába merült, de köszönhetően a bécsi levéltári anyag uióbbi évekbeli digitalizálásának, jelen tanulmányom egy apró kiegészítést illeszthetek az idézett részlet magjára.

Az AFA. II. és III. köteteknek segítségével Johannes Kupferberg-ről szóló ismereteinket újabb adatokkal egészíthetjük ki. Ezekből úgy tűnik, hogy személyében a bécsi egyetem egyik meghatározó működőjét kell látnunk. Sőt rögtön két Johannes de Kupferberget is találni, akik nagyjából egyidőben alapján különítették el őket, de a további adatok hozzáférésekor véleményem szerint tévedtek.

A Kupferberg (Kupferberg, Kuppherberg, Cupperberg, Kupferberg, Kupferberg, Kuphterberg, Kuperhersperck stb.) név mindkettejük esetében bajor származásra utal. Az idősebbik kupferbergi Johannes 1436 körül kezdte meg tanulmányait az artes fakultáson, ugyanis az 1438-as év téli szemeszterében, 1439. január 18-án bocsátottat 35 társával együtt vizsgára, hogy a bakkalaureusi fokozatot megszerzeze.⁹ A matrikulában két kupferbergi Johannes jöhet ekkor számításba, de ezek közül csak egyikük jött el a bakkalaureusi fokozatot. Az első, Johannes Köteldorfer de Kupferberg 1435. október 13-án¹⁰ pauperként matrikulált a rajnai natióba,¹¹ a másik, Johannes Hunnsele

⁵ AFA. II. (1416–1447), AFA. III/1. (1447–1471), AFA. III/2. (1471–1497) és AFA. IV. (1497–1555). Hrg.: Thomas MAISEL, Ingrid MATSCHINIGG, Wien, 2007. Archiv der Universität Wien. A kiadványok az egyetemi levéltár honlapján érhetőek el: <http://bibliothek.univie.ac.at/archiv/> [Utolsó letöltés ideje: 2011. 11. 20.]

⁶ A korabeli bécsi egyetem tudományos fokozatai a pártzi egyetemet követték; a fokozatok közti tevékenységről, a vizsgákról, így pl. a determinációról I. UBILEIN, Paul: *Mittelalterliches Studium an der Wiener Artistenfakultät. Kommentar zu den Acta Facultatis Artium Universitatis Vindobonensis 1365–1416*. Wien, 1987. Wiener Universitätsverlag, 68–109. Vö. BAUR, Sebastian: *Vor vier Höllenrichtern... Die Lizentia- und Doktorpromotionen an der Juristischen Fakultät der Universität Heidelberg /Rechtshistorische Reihe 391*. Frankfurt am Main, 2009. Peter Lang, 5–6.

⁷ KLANCICZAY: i. m. 2001. (1. jegyzet) 116.

⁸ OL. DI 88494; DI 88505.

⁹ AFA. II. 117.

¹⁰ UBILEIN figyelmeztet, hogy ezek a dátumok (október 13. és április 14.) többnyire csupán hozzávetőlegesek, I. UBILEIN, Paul: *Die Wiener Universität, ihre Magister und Studenten zur Zeit Regionmontans*. In: *Uo: Die Universität Wien im Mittelalter*. Wien, 1999. Wiener Universitätsverlag, 410. [Schriftenreihe des Universitätsarchivs 11.]

¹¹ *Die Matrikel der Universität Wien 1377–1450*. I. Graz–Köln, 1956. Böhlau, 190. Johannes Koeteldorfer de Kupferberg p.

Chupferberg pedig 2 groschen¹² fizetett be ugyanoda tandíjként 1436. április 14-én.¹³ A determinációra való bocsátásáról szóló rovatból az is kiderül, hogy ez idő tájt anyagi gondokkal küszködött,¹⁴ de ez alapján nem lehet eldönteni, melyikükről van szó. Én azonban azt valószínűsítem, hogy inkább Johannes Hunnselel kell beszélőnk, mivel a bakkalaureusi fokozat megszerzéséhez szükséges idő az ő stúdiumainak idejéhez áll közelebb. Anyagi gondjai egyébként nem oldódtak meg, ugyanis még 1441 téli szemeszterében, egészen pontosan 1442. március 12-én is, amikor az inceptióra, azaz a magisteri fokozat elnyerésére került sor, ott szerepel a neve mellett a jelzés, miszerint a tandíjjal befizetésével gondja akadt.¹⁵ 1442-től – immár magisterként – az egyetemen felolvasásokat tartott, majd a nyári félévben a *Summa Iovis* című rövid verses ars dicitandit olvastatta,¹⁶ 1443-ban a nyári szemeszterben az *Analytica posteriora*,¹⁷ 1450 nyári szemeszterében pedig Arisztotelész *De animaját* oktatta.¹⁸ 1459 nyári félévében Petrus Hispanus *Tractatus*ának másodikik és harmadik könyvét,¹⁹ majd 1460-ban szintén a nyári szemeszterben Alexander de Villadei grammatikájának, a *Doctrinale puerorum*nak a másodikik és harmadik részét olvastatta.²⁰ 1465 nyári félévében a *Summarumot*²¹ tanította, mely közelebből nem azonosítható, talán Guido Faba *Summa dictionum*ise, amely a *Summa Iovis* forrása. 1476 nyarán a *Venus ars* oktatta,²² amely a kora középkortól kezdve hozzáférhető, „régí” logikai kézikönyvek összefoglaló neve volt (*Katégoriák, Hermeneutika, Porphüriosz Eiszagógéja* és Boethius logikai művei). Ezek az olvasmányok egyértelműen filozófiai-logikai érdeklődésre utalnak.

A fiatalabbnak vélt Johannes teljes neve: Johannes Reybel, Reibel vagy Reichel Kupferbergből, ám néha ő is Johannes de Kupferberckként szerepel, míg az idősebb neve minden esetben Johannes Kupferberg.²³ Az ifjabb Johannes 1451. április 14-én matrikulált a bécsi egyetemen a rajnai natió tagjaként,²⁴ majd pontosan két év múlva, 1453. április 14-én bakkalaureusi vizsgára bocsátották,²⁵ 1455 téli szemeszterének végén, vagyis 1456 áprilisában pedig felvették az egyetem tanárai közé.²⁶ 1456-tól tehát két magister is tevékenykedhetett Johannes Kupferberg néven a bécsi egyetem ugyan-

¹² 1400 körül 2 Groschen volt a normál tandíj, vö. *Die Matrikel... i. m.* (11. jegyzet) 1: xi–xxi.

¹³ *Die Matrikel... i. m.* (11. jegyzet) 1: 193. Johannes Hunnsele de Chupferberg 2 gr.

¹⁴ A rovatban szereplő „d” jelzés utal erre, l. „der Kandidat hat wegen fehlender Geldmittel um Dispens von der Anschaffung eines Habitis oder von Bezahlung der Taxen angesucht.” AFA. II. 2.

¹⁵ AFA. II. 146. Erről I. RÖDIGER, Lorenz: *The late-medieval 'Summa Iovis' as a case study for the use of poems as mnemonic aids*. In: *The Making of Memory in the Middle Ages*. Ed.: Lucie DOLEŽALOVÁ, Leiden, 2009. Brill, 149–159. /Later Medieval Europe 4/

¹⁶ AFA. II. 153. Erről magyarul I. GERÉNY György: *Utószó*. In: *Gennadiosz Szkolariosz, Petrus Hispanus mester logikája*. Ford.: SZABÓ Mária. Bp. 1999. Jászóveg Műhely Könyvek, 207–237.

¹⁷ AFA. III/1. 26.

¹⁸ AFA. III/1. 107.

¹⁹ AFA. III/1. 116.

²⁰ AFA. III/1. 144.

²¹ AFA. III/2. 41.

²² AFA. III/1. 107.

²³ Megjegyzendő, hogy Joseph Aschbach, a bécsi egyetem történetének monográfusa tévesen 1460-ra teszi Johannes Reibel von Kupferberg Bécsbe való érkezését, I. АСНУАЧИ, Joseph: *Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhundert ihres Bestehens. Festschrift zu ihrer fünfshunderjährigen Gründungsfeier*. Wien, 1865. 482.

²⁴ *Die Matrikel der Universität Wien 1450–1518/1*. 2. Graz–Wien, 1967. Böhlau, 4. Johannes Reybel de Kupferberg 2 gr.

²⁵ AFA. III/1. 52.

²⁶ AFA. III/1. 72.

azon karán. Mivel az aktákban sokszor nem hozzák a vezetéknevet, a két személy gyakran ugyanazzal a névvel szerepel. A két kupferbergi János elkülönítése és az *Arlistenregister*-ben hozzájuk rendelt órák kissé össze is keveredtek, ezért szükséges, hogy különbséget tegyünk közöttük, amennyire lehetséges. Feltételezésem szerint az első számú Johannes a filozófiai-logikai tárgyai művek felelőse volt, míg a második számú a csillagászaté. Emellett szólna az is, hogy csak a második Johannes inceptiójától és magiszteri működésétől fogva látunk Kupferberg neve alatt csillagászati tárgyakat, ekkortól kezdve pedig állandó jelleggel, tehát párhuzamos curriculumokat találunk.

1456-ban megkezdte az ifjabb Johannes is a tanári működését, s ez év nyarán az ismeretlen szerzőtű *Theoriae planetarum*ot olvastatta, mely a korszak alapvető csillagászati tankönyve volt az *Almagest* mellett.²⁷ 1457-ben, 1458-ban és 1461-ben²⁸ szintén a nyári szemeszterben Euclides első könyvét oktatta,²⁹ majd 1474 nyaráról ismét *Theoriae planetarum* címen tartott előadást.³⁰ 1476-ban három teljes heten át tartott egy disputációját.³¹ 1475 nyarán ismét Euclides első könyvét tanította,³² majd 1477 nyarán Ptolemaiosz *Centiloquium*át,³³ 1479 nyarán pedig a *Sphaera materialist*át,³⁴ mely alatt minden bizomnyal a skolasztikus Johannes de Sacrobosco *Tractatus de sphaeráját* kell érteni. Ezek az olvasmányok kétségtelenül azt bizonyítják, hogy az ifjabb Johannes csillagászként működött. Hogy mennyire elismert alkotónak és tanárnak számított e tudományterület képviselői közt, jól mutatja, hogy mikor Peuerbach munkáit Georg Tannstetter kiadta 1514-ben, az előszó utáni egy, a bécsi matematikusokról írt összefoglalásban³⁵ megemlítette Kupferberget.³⁶ Ezenkívül egy évszázaddal később Michael Denis idézi Christophorus Poppeneuser elégiáját, melyben felsorolja a bécsi matematikusokat kronológiai sorrendben: a versben Kupferberg az ötödik a sorban,

²⁷ AFA. III/1. 76. Ez az előadás a második számú Johannesnek lett tulajdonítva.

²⁸ AFA. III/1. 122.

²⁹ AFA. III/1. 86, 96.

³⁰ AFA. III/2. 26.

³¹ UBLEIN, Paul: *Mittelalterliches Studium an der Wiener Universität. Kommentar zu den Acta Facultatis Arithmeticae Vindobonensis 1385–1416*. Wien, 1995. Wiener Universitätsverlag, 115. /Schriftenreihe des Universitätsarchivs 4./ Megjegyzendő, hogy Uiblein az AFA. III. kötetének 264v-ját idézi, de az *Arlistenregister* megfelelő oldalán (AFA. III/2. 44–45.) nem találja erre vonatkozóan semmit. A levéltári anyagot jelenleg nem áll módomban autopsziával ellenőrizni, de a későbbiekben érdemes volna egybevetni a kiadást az eredeti szöveggel.

³² AFA. III/2. 32.

³³ AFA. III/2. 51.

³⁴ AFA. III/2. 64.

³⁵ *Utri mathematici quos inchoytm Utiennense gymnasium ordine celebres habuit* alcím alatt.

³⁶ *Tabulae eclipsium Magistri Gerogij Peurbachij*. Ed.: Georg TANNSTETTER. Vienne, 1514. 5r. „Hi duo uri celeberrimi Astronomiam nobilissimam disciplinam et memoria hominum pene obliteratam magnifice resituerunt. Reliquerunt post se viros doctos & excellentes in astronomia Magistrum Henricum seldner Magistrum Eberhardum schlesinger. Magistrum Ioannem de photzenssem (l) phiosophum Astronomum & Theologum Insignem. Magistrum Ioannem de kupfersberg. Ioannem domensem (?) corundem instrumentorum elaboratorem artificiosissimum. Hic postea ordinem fratrum predicatorum ingressus ibidem uaria instrumenta ex aere: nouiter uero sphaeras solidas tres mirae magnitudinis diligenter elaborauit. Vixit hic frater Ioannes in monasterio fratrum predicatorum usque in annum christi 1509. ubi magno confectus senio quieuit in pace.”

előtte Johannes von Gmunden, Georg von Peuerbach, Johannes Regiomontanus és Johannes Nifer de Pfortzen³⁷ szerepel csak.³⁸

Az ismeretünk alapján nem eldönthető, hogy az idősebb vagy az ifjabb Johannes volt, akit 1461 nyári vizsgaidőszakában a bakkalaureusi vizsgára a szász natio vizsgáztatójának jeleltek ki,³⁹ mivel az gyakran nem tudott saját vizsgáztatót kiállítani,⁴⁰ majd év évi téli szemeszterében ugyanó feleskldött a vicecancellárnak, és a négy vizsgáztató egyike lett.⁴¹ Ugyanígy eldönthetetlen, hogy az 1473-as év nyári félévében melyikük jelentkezett Examinatornak, ezáltal a rajnai natio vizsgáztatójának.⁴²

Jól látszik az is, hogy 1465–1473 közt egy nagyobb úr található mindkét Kupferberg bécsi egyetemi karrierjében. Egyikük esetében magyarázat erre, hogy ebben az időszakban a pozsonyi egyetem meghívott tanára volt. A bécsi egyetemen tartott előadásai tükrében kérdéses, hogy Vitéz egy újabb csillagászt vagy inkább egy filozófianárt kívánt-e Pozsonyba hívni. Vitéz csillagászati érdeklődését ismerve, illetve tudván azt, hogy Regiomontanus többet volt Esztergomban, mint Pozsonyban, illetve Ilkus Márton is sokat tartózkodott Budán, feltételezhető, hogy Vitéz az ifjabb Kupferberget hívta meg tanítani. Az is elképzelhető, hogy csillagászati tudását ő sem az egyetemen kamatoztatta, hanem – hasonlóan Regiomontanushoz és Peuerbachhoz, akik csillagászati érdeklődésük mellett humanista szövegolvasásokat tartottak a bécsi egyetemen – egyéb, a csillagászatához nem feltétlenül közel álló tárgyat is tanított. Nem világos, hogy már a kezdetektől ott volt-e, de az biztos, hogy hasonlóan kollegái nagy részéhez, Vitéz halála után rögtön elhagyta Pozsonyt. Vitéz valószínűleg őt is Leonard Humpichler javaslatára hívta meg, de lehetséges, hogy Peuerbach vagy Regiomontanus volt az összekötő kapocs. Johannes Reibel de Kupferberg ugyanis egy évfolyanmal járt Regiomontanus alatt, mindkettőn a rajnai natio tagjai voltak, s csillagászati érdeklődésük révén talán már az egyetemi évek során megismerkedtek egymással. Lehetséges az is, hogy nemcsak Vitéz profitált a gyakorlati tanár jelenlétéből, hanem Kupferberg is. 1474-ben, miután Pozsonyból visszatért Bécsbe, 1456. évi azonos című felolvasása után ismét *Theoriae planetarum* címmel hirdetett előadást, ami felvet egy fontos kérdést. Amennyiben Vitéznél járt, elképzelhető, hogy ne ismerkedett volna meg jobban az érsek patronáltaival és azok műveivel – hacsak nem ismerte őket már korábban is. Ugyan Georg Peuerbach már 1461-ben meghalt, de 1454-ben Vitéznek dedikált műve, a *Theoriae novae planetarum* 1472-ben Regiomontanusnak köszönhetően megjelent nyomtatásban.⁴³ A *Theoriae planetarum* előadásaim

³⁷ Johannes Nifer de Pfortzen az artes és a teológiai fakultás tanára is volt, l. AFA. III/2. 11, AFA. III/1. 61. 1454-ől 1476-ig számos, többnyire csillagászati témájú felolvasást tartott.

³⁸ Michael DENIS: *Wiens Buchdruckergeschicht (sic!) bis MDLX*. Wien, 1782. 472. Az elégiára Kiss Farkas Gábor hívta fel a figyelmet, szíveségét ezúton is köszönöm. A részlet így hangzik:

„Magnus Joannes Gmundanus, nobilis arte

Ingenio praestans et pietate grauis.

Carus & Aonijis Purbachius ille Deabus,

Cuius sat laudes dicere nemo queat.

Quique sua a patria duxit cognomen, Ianus

Fama doctrinae notus ad astra suae.

Clarus Joannes Phorencis, clarus & alter

Cuperspergensis, lumina magna duo.”

³⁹ AFA. III/1. 121.

⁴⁰ UBLEIN: *i. m.* 1995. (31. jegyzet) 69.

⁴¹ AFA. III/1. 125.

⁴² AFA. III/2. 20.

⁴³ A régi és új bolygóelméletekről bővebben l. PEDERSEN, Olaf: *The Origins of the Theorica Planetarum*. = Journal for the History of Astronomy (12.) 1981. 113–123.

nem ámulja el, hogy az azonos című régi, Pauerbach-művet értsük-e alatta. A kérdés tehát az, hogy visszatervén Bécsebe Kupferberg melyik bolygóelméletet oktatta: a régít vagy az újat?

Ez utóbbi kérdés megválaszolása – mely már a csillagászat- és recepciótörténet irányába mutat – még várat ugyan magára, de reményeim szerint az egyetlen aktív alapos tanulmányozása segít majd ezekben a kérdésekben is eligazodni. Johannes de Kupferberg személyében az Academia Istropolitana egy eddig elfeledett tanárát ismerhettük meg, így egy lépéssel közelebb kerültünk az egyetlen rejtélyes tanári karának felderítéséhez.

SZILÁGYI EMŐKE RITA

Néhány megjegyzés a Honter-féle Nilus-kiadás utóéletéhez. Az egyetlen olyan kézirat, amely Magyarországon, illetve Erdélyben látott először napvilágot eredeti nyelven, Johann Honter műhelyében jelent meg. A kéziratot Honter egy havaslevi kolostorban találta, képzett filológusként felismerte a szöveg újdonságát, és más, hasonló műfajú szövegekkel együtt maga rendezte sajtó alá. A kis, 40 oldalas terjedelmű kötet 1540-ben hagyta el a sajtót: Pseudo-Nilus: *Niluson Moxaxou xepozata* – Thalasius: *Aββα θαλασσω εκ της αγαρης και εγκρατειας κεφαλαιον*. Coroniae, 1540. Johannes Honterus (RMNy. 40).

A nyomtatvány leírása az RMNy. 40. ítéletként néhány apró kiegészítésre, illetve javításra szorult. A nyomtatványt Honter nem Moldvában találta,¹ illetve az őt követő kiadó, Michel Neander nem az ő kiadása alapján dolgozott:² Honter magát a kéziratot juttatta el hozzá. Neander szövegkiadása a latin fordítással együtt:

En lector, librum damus vere aureum, plenaque scholasticum, quo continentur haec: ... id est, Pythagorae carmina aurea, Procyllidae poema admonitorium, Theognidis Megarensis poetae simul gnomologia, Coluthi Lycopolitae Thebaei Helenae raptus, Tryphiodori poetae Aegyptii de Troiae excidio. Omnia graecolatina, conversa simul et exposita a Michaelae Neandro Soraviense. Basileae, per Ioannem Oporinum (1559) (Wolfenbüttel, HAB: A: 8.3 Poet)

Az egyes szövegek (több, mint a címlapról kiderül) új oldalszámozással követik egymást. Az összefoglaló címlapon nem, de a kiadói kolligatumban szerepel Nilus is, külön címlappal: *Νεϊλου Επισκοπου και Μαγιστρος Κεφαλαια, η Ιταρανεισις, Νηϊ Επισκοπι και Μαρτυρις capitula, seu proaeceptiones de Vita pie, Christiane ac honeste exigenda, Graecolatine a Michaelae Neandro Soraviense conversae et expositae. Basileae, per Ioannem Oporinum*. Ennek a kis füzetnek (47 oldal) az ajánlása „senatoribus Hilperhausensibus in Francia” (Hilperhausen, Francken, ma: Hessen) szó; Neander hasznosnak látja Nilus szentenciáit az ifjúság építésére. Megírja a kézirat történetét is:

„Caeterum eum autorem reperit aliquando in bibliotheca quadam vetustissima, apud barbaros plane homines, in Vualachia (quae regio est vicina Transsylvaniae) Ioannes Honterus Coronensis, vir doctissimus et de literis in patria sua Transsylvania optime meritis, linguarum ac totius antiquitatis studiosissimus, dum eius regionis et vicinae Moldaviae bibliothecas excuirit. Plura autem proculdubio reperitur, et cum studiosis communicaturus fuerat, si eum virum, quemadmodum etiam Vuagnerum, utrumque doctissimum et linguarum cognitione eximium, et Transsylvaniae suae lumina clarissima, fata minus aequa ei terrae, et publicae etiam utilitati non invidissent.

Porro eum autorem (quem Hontero, ut diximus, debemus, qui primus eum ex tenebris in lucem eduxit, ubi cum blattis, tineaque, situ et aliis huiusmodi honorum librorum pestibus delitescens, diu bellum gesserat) cum amici eum e Transsylvania ad nos misissent, ut publici eum usus faceremus, ex graeco in latinum converterimus, Graeca quoque, quae corrupta erant, seu correximus, seu etiam de nostra sententia, quid legendum putaremus, adolescentem certiorum fecimus, ac denique totum libellum graece et latine eregione descriptum, brevi expositione exposuimus. Eam nostram operam non modo gratam, sed etiam utilem futuram speramus, bonis adolescentibus.”

¹ Ezt a kis félreértést már Gernot Nussbacher helyreigazította 1973-ban: *Honterausgabe: Die Nilus-Ausgabe*. Karpatenrundschau, 1973. Nr. 46. (16. November); ugyanez megjelent: NUSSBACHER, Gernot: *Beiträge zur Honterus-Forschung*. I. Band: 1966–1989. Kronstadt, 2003. Aldus Verlag, 40–41. A szerző itt megemlíti, hogy a brassói példány mellett Jagiban, a Városi Könyvtárban talált egy példányt.

² Ahogy Szabó Károly a nyomtatvány leírásakor állította (RMK. II. 23.), s ezt az RMNy. 40. sem javította.